

ANKARAD, 2023; 4(7): 171-195	ankaradergisi06@gmail.com
e-ISSN: 2717-9052	DOI: 10.53838 ankarad.1312475

Araştırma Makalesi / Research Article

**93 HARBİ'NDE OSMANLI ORDUSUNDA
GAYRİMÜSLİM GÖNÜLLÜLER**

Ayşe ÖZKAN*

Öz: 24 Nisan 1877'de Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. Bu çalışmada 93 Harbi denilen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı ordusunda bulunan gayrimüslim gönüllüler incelenmiştir. Osmanlı ordusunda asker ihtiyacı olması dolayısıyla gayrimüslimlerden de gönüllü asker alımları başlamıştır. Özellikle 1876 Osmanlı-Sırp-Karadağ Savaşı'nda Hristiyanlardan gönüllü asker yazan Dimostini Efendi bu savaşta da aynı şekilde davranmış ve gönüllü toplanmıştır. Osmanlı tebaası olmayan gönüllüler de Osmanlı Devleti ordusuna katılıp Rusya'ya karşı savaşmak istemişlerdir. Bürüksel, Roma ve Berlin elçiliklerine başvuran kişiler gönüllü olmak istemişlerdir. Özellikle Macarlar bir önceki savaşta verdikleri desteğin bir benzerini bu savaşta da sergilemişlerdir. Askeri anlamda olduğu gibi tıbbi anlamda da destek veren Macaristan'dan subaylar ve doktorlar gönüllü olmuşlardır. İngilizler de aynı şekilde destek vermişlerdir. Lehler de Macarlar ve İngilizler gibi İstanbul'da ecnebilere kurulan gönüllü fırkasına katılmak istemişlerdir. Hatta Ruslara karşı Lehler ile Osmanlı Devleti'nin birlikte hareket etmesi ve Lehlerin Ruslara karşı isyanında Osmanlı Devleti'nin destek vermesi istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Gönüllü, Gayrimüslim, Macar, Leh.

**NON-MUSLİM VOLUNTEERS IN THE OTTOMAN
ARMY IN THE 93 WAR**

Abstract: On April 24, 1877, Russia declared war on the Ottoman Empire. In this study, non-Muslim volunteers in the Ottoman army in the 1877-1878 Ottoman-Russian War, called the 93 War, were studied. Due to the need for soldiers in the Ottoman army, voluntary recruitment of soldiers from non-Muslims began. Dimostini Efendi, who wrote volunteer soldiers from the Christians especially in the 1876 Ottoman-Serbian-Montenegrin War, acted in the same way in this war and recruited volunteers. Volunteers who were not Ottoman

* Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, zastava76@hotmail.com, ORCID:0000-0001-5300-0627.

subjects wanted to join the army of the Ottoman Empire and fight against Russia. People who applied to the Brussels, Rome and Berlin embassies wanted to volunteer. In particular, the Hungarians displayed a similar support in this war as they gave in the previous war. Officers and doctors from Hungary, who provided medical support as well as military, volunteered. The British also gave their support. Like the Hungarians and the British, the Poles wanted to join the volunteer group formed from foreigners in Istanbul. In fact, it was requested that the Poles and the Ottoman State act together against the Russians and that the Ottoman State supported the Polish rebellion against the Russians.

Key Words: Ottoman, Volunteer, Non-Muslim, Hungarian, Polish.

Extended Abstract

The London Protocol was signed on March 31, 1877 between England, Germany, Austria-Hungary, France, Russia and Italy. In the protocol, peace with Serbia was accepted as a deed and it was demanded that the borders of Montenegro be corrected and reforms made in Bosnia-Herzegovina and Bulgaria. If the Ottoman Empire accepted these conditions, it would disarm the Russian army. However, if he refused, these 6 states would take the necessary measures for the benefit of Europe. The Ottoman Empire did not accept the Paris Agreement and the protocol provisions that violated independence and notified the relevant states of their refusal on 12 April. Russia considered the rejection of this protocol a reason for war. With the rejection of the London Protocol, Russia declared a general mobilization. On April 19, 1877, Prince Gorchakov informed the European states that Russia had declared war on the Ottoman Empire. In his declaration, Gorchakov stated that the Sublime Porte did not accept the offers made by the states and did not give any guarantee to make the reforms promised to improve the situation of the Christians, did not leave any hope that this reform would be made, and therefore had to actively intervene in order to make reforms, the Tsar's order to attack the Russian armies. In the war, the Ottoman Empire recruited all its soldiers as a regular, redif and mustahfiz. However, the shortage of soldiers could not be closed. For this reason, volunteer soldiers were recruited from the people. The military commission convened during the war determined that there was a shortage of 200,000 soldiers and stated that non-Muslims should also be recruited in order to close this gap.

For this, it was thought that a lottery would be made among Christians, primarily in Istanbul. According to Article 17 of Kanun-i Esasi, the equality of Ottoman subjects was emphasized and it was stated that non-Muslims should do their military service. It was stated that it would be positive for Muslims and non-Muslims to do their military service together,

and a sense of homeland defense would be formed among non-Muslims. While some deputies opposed this issue, some supported it. At the outbreak of the Serbian War, Dimostini Efendi, who wrote Christian volunteer auxiliary soldiers and sent them to the war places, also wanted to form an auxiliary soldier regiment of 3,000 people. Christian volunteers were greatly benefited from their services in the Serbian War and their going to war from outside would necessitate good rumors, as the presence of volunteer Christian soldiers in the Russian War would have material and moral effects, and Dimostini Efendi's faithful service to the country is admirable. It was requested that the necessary permission be given to him in order to act in accordance with the special instruction about enlisting soldiers and to encourage the supply of more soldiers than he declared, and that his request be published in the newspapers.

While the Ottoman-Russian War was about to start and the war was going on, volunteers from Hungary, Poland and France wanted to fight alongside the Ottoman army. Hungarians also formed volunteer units to fight in the Turkish army against the Russians. Hungarian officers and volunteers from many parts of Hungary wanted to join the Ottoman army. In the article written from the Vienna Embassy at the beginning of the war, it was reported that foreign volunteers were being written and organized by British nobles Artol and Hungarian notables Koluman Çofak and Horvat Vekok. Although it is obvious that foreign volunteers will be approved to accompany these people and they will be accepted if they come to Istanbul and apply, but it is left to the Grand Viziership to give them a subsistence allowance and to issue the money loan requested from the Vienna Embassy for this. Hungarian Colonel Kolman also came to Shumen and applied to establish a volunteer army. This offer was received positively by Bab-ı Ali. Odlef Toroçka, who is also an Austrian citizen, voluntarily took part in the service of the Danube Eastern Army War Adjutant as a Cavalry Captain.

Not only military volunteers, but also volunteers as doctors wanted to take part in the Ottoman army. With the experience of Doctor Laborden de Mondi, who was an Austrian citizen and came to Istanbul with the desire to care for the sick and wounded of the Ottoman soldiers, it was specially recommended by the Austrian Ambassador Count Zichy to use it in the care of the wounded, and to determine and write the way to make the most use of the doctor's knowledge. It was requested from the Presidency of the -i Ahmer (Red Crescent) Society. Many British doctors and military officers applied to the London Embassy to serve in the Ottoman State. Almost all of the officers were in the rank of Captain and Lieutenant, and with their acceptance, being employed in the Ottoman army or the Gendarmerie regiments was beneficial, and it was stated that in this way, citizens and their relatives in England would also be interested in the

current situation, and it was requested from the London Embassy to give instructions. The Poles, who learned that a volunteer group was formed in Istanbul, also wanted to enter the Ottoman service.

After the government gave permission to the Polish legion, they started to apply to the liaison offices in Beyoğlu in divisions. Hearing that a volunteer faction of Poles was established in Istanbul, Poles and many people from other nationalities began to apply to the Vienna Embassy every day to become a volunteer for this faction. If they are allowed to give the pocket money they demand, the need to open a loan from 200 to 300 liras has been reported from the Vienna Embassy. A person named Swiss Captain Krozeti wrote a treatise titled "Let's Hold Arms". It is planned that several thousand copies of Krozeti's pamphlet, which hates the Russians attacking on many nations and loves the people who take up arms for the protection of the homeland, are written and posted in the major newspapers of Europe with the signature of a famous person in the field of literature and politics in Hungary, and distributed to all sides.

Giriş

İngiltere, Almanya, Avusturya-Macaristan, Fransa, Rusya, İtalya arasında 31 Mart 1877 tarihinde Londra Protokolü imzalanmıştır. Protokolde Sırbistan ile yapılan barış senet olarak kabul edilerek Karadağ'ın sınırlarının düzeltilmesi, Bosna-Hersek ve Bulgaristan'da reformlar yapılması istenmiştir. Eğer Osmanlı Devleti bu şartları kabul ederse Rusya ordusunu silahsızlandıracaktı. Ancak reddederse bu 6 devlet Avrupa'nın menfaati dolayısıyla gereken tedbirleri alacaktı. Paris Antlaşması'nı ve bağımsızlığı ihlal edecek şekilde olan protokol hükümlerini Osmanlı Devleti kabul etmemiş ve 12 Nisan'da ret cevabını ilgili devletlere bildirmiştir. Rusya bu protokolün reddini savaş sebebi saymıştır.¹ Oysaki Ekim 1876'da Çar II. Aleksandr, Çareviç Aleksandr, Grandük Nikolay Nikolayeviç ve bazı bakanların katıldığı gizli bir toplantı yapmıştı. Toplantıda o sırada devam eden Osmanlı-Sırp-Karadağ Savaşı'nın durdurulması için diplomatik girişimlerin yanı sıra Osmanlı Devleti ile savaş hazırlıklarının başlatılması kararlaştırılmıştı.² Bu sırada Çar ve devlet adamları Kırım'da bulunmaktaydı ve Maliye Bakanı M. H. Reytern Kırım'a çağrılmıştı. Livadya'ya gelen Reytern, II. Aleksandr'ı savaşa hazır

¹ Ayşe Özkan, *Miloş'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878)*, IQ Yay., İstanbul 2011, s. 296-297.

² A. B. Şirokorad, *Rusların Gözünden Osmanlı-Rus Savaşları*, Çev. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul 2013, s. 408.

bir ruh halinde ve ateşli bir heyecan içinde bulmuştur.³ Ekim'den itibaren Rus ordusu seferber hale getirilmiştir. Odessa, Harkov, Kiev ordularının tamamı ve Kafkas bölgesi ordusunun bir kısmının sefere hazırlanması emredilmiş, Aralık 1876'da da Kazakların bir kısmının katılması kararlaştırılmıştı. Dolayısıyla 390.000 kişilik bir seferberlik ordusu oluşturulmuştur.⁴

Londra Protokolü'nün reddedilmesi ile Rusya genel seferberlik ilan etmiştir. 19 Nisan 1877'de Prens Gorçakof, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiğini Avrupa devletlerine bildirmiştir.⁵ Gorçakof bildirisinde Bab-ı Ali'nin devletler tarafından yapılan teklifleri kabul etmeyerek Hristiyanların halinin düzeltilmesi için söz verdiği ıslahatı yapmak için hiçbir teminat vermediğini, bu ıslahatın yapılacağına ümit bırakmadığını, bundan dolayı ıslahatı yaptırmak için bilfiil müdahale mecburiyetinde kalan Çar'ın Rus ordularına taarruz emrini verdiğini ifade etmiştir.⁶ 20 Nisan'da Çar, ordu karargâhının bulunduğu Kişinef'e gitmek üzere St. Petersburg'dan hareket etmiştir. 23 Nisan'da ise Rus Elçiliği'nin kapıdaki arması indirilmiş ve elçiliğin mensupları İstanbul'u terk etmiştir. 24 Nisan'da Çar, Kişinef'den savaşa karar verdiğini bildiren manifestosunu yayınlamıştır.⁷ Dostoyevski *Bir Yazarın Güncesi*'nde Çar'ın savaş bildirgesi okunduğunda halkın haç çıkartarak birbirini kutladığını, kasaba ve köylerde bağışlarda bulunduğunu, halkın hep birlikte savaşmaya gideceklerini haykırdığını belirtmiştir. Dostoyevski Rus halkının Slav kardeşleriyle sürdürdüğü dayanışmayı bu şekilde göstermiştir. Rusya'da 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Rus halkının en çok desteklediği savaş

³ Valeriy Stepanov, "Zaferin Bedeli: 1877-1878 Rus-Türk Savaşı ve Rusya'nın Ekonomisi", Çev. Mustafa Tanrıverdi, *Harp Tarihi Dergisi*, Sayı 3, Haziran 2021, s. 171.

⁴ Şirokorad, *a.g.e.*, s. 408-409.

⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1995, s. 40.

⁶ İ. Halil Sedes, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, C.I, İstanbul 1995, s. 55.

⁷ Fehmi Nuza, "1293 (1877-1878) Osmanlı Rus Seferi II", *Türk Kültürü*, Sayı 180, Ekim 1977, s. 749. Çar'ın manifestosunun tam metni için bkz. Hikmet Sürer, *1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Balkan Cephesi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara 2004, s. 531.

olmuştur. Benzer propaganda yöntemlerine rağmen Rus hükümeti halkını hiçbir zaman bu savaşta olduğu gibi motive edememiştir.⁸

Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit de Rusya'nın siyasi ilişkilerinin kesildiğine dair verdiği notadan sonra Türk ordusuna bir telgraf göndermiştir.⁹ Savaş ilanı halk tarafından korku ve ümitsizlik ile değil, cesaret ve şevk ile karşılanmıştır. Gazetelerin de bu coşkun ruh halinde payları vardı.¹⁰ Örneğin *İttihad* gazetesi savaş öncesinde Osmanlı Devleti'nin Hersek İhtilali'nden beri İngiltere ve Fransa gibi Avrupa devletlerini hoşnut etmeye çalıştığını, bu devletlerin konferansta Rus efkârına hizmet ettiklerini, bunun Osmanlı delegelerini rahatsız ettiğini, Osmanlı tebaasının bu durumda savaşa girecek kadar gözü pek olduğunu ve onların konferansta verilen ret kararının arkasında olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Osmanlı gazeteleri savaş hangi topraklarda gerçekleşirse gerçekleşsin Osmanlı Devleti'nin her yerde savaşmaya gücünün olduğunu vurgulamıştır.¹¹ Gazeteler Osmanlı ordusunun kuvvetini bir milyona yakın göstermekte ve Kaşgar hanının, Mısır hidivinin, Tunus beyinin de asker göndereceğini yazmaktaydılar. Hindistan ve Çin'den bile gönüllü geleceğini, Macarların ve Lehlerin Rusya'ya karşı yürüyeceğini, Fransa ve İngiltere'nin de Osmanlı Devleti'ne yardıma geleceğini bildirmekteydiler.¹²

Mithat Paşa azledilmeden önce Rusya'nın olası saldırısına karşı askeri hazırlıklara başlamıştı ve savaşın kesinleşmeye başlamasıyla da müstahfız birlikleri silahlı çağrılarak, 32-40 yaş arasında yedeklerin 14 gün içinde hazır olmaları emredilmiştir. Anadolu'da da gönüllü kolordular oluşturulmuştur.¹³

Osmanlı Tebaası Gayrimüslim Gönüllüler

Savaşta Osmanlı Devleti nizamiye, redif ve müstahfız olarak bütün askerlerini seferber etmiştir. Ancak asker açığı kapatılamamıştır. Bu sebeple gönüllü askerler halktan alınmıştır. Savaş devam ederken toplanan askeri komisyon 200.000 kadar asker açığı olduğunu tespit etmiş ve bu

⁸ Özlem Parer, "Tolstoy ve Dostoyevski'nin Yorumlarıyla Balkanlar'da Savaşa Bakış", *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, Sayı 16, Eylül 2014, s. 343.

⁹ Nuza, a.g.m., s. 750-751.

¹⁰ Karal, a.g.e., s. 41.

¹¹ Sedat Bağırhan, *Osmanlı Basınında 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi (93 Harbi)*, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2008, s. 50.

¹² Karal, a.g.e., s. 41-42.

¹³ Özkan, a.g.e., s. 298.

açığın kapatılması için gayrimüslimlerin de askere alınması gerektiğini bildirmiştir. Bunun için öncelikle İstanbul'da olmak üzere Hristiyanlar arasında kura işleminin yapılması düşünülmüştür. Kanun-i Esasi'nin 17. maddesine göre de Osmanlı tebaasının eşitliği vurgulanmış ve gayrimüslimlerin askerlik görevlerini yapması gerektiği belirtilmiştir. Müslümanlar ile gayrimüslimlerin beraber askerlik yapmasının olumlu olacağı ve gayrimüslimlerde vatan savunmasına dair hissiyatın oluşacağı belirtilmiştir. Bu konuya kimi mebuslar karşı çıkarken, kimileri desteklemiştir. İstanbul Mebusu Vasilaki Efendi askerliğin bütün Osmanlı tebaasını kapsamı gerektiğini söyleyerek Hristiyanların askerlik yapması taraftarı olmuştur.¹⁴ Yanya Mebusu Naki Bey ise Hristiyanların askere alınacağı haberini gazetelerden öğrendiğini, bundan hem Hristiyanların hem Müslümanların memnun olacağını söylemiştir. Ahmet Muhtar Efendi ise ekonomik anlamda zarara dikkat çekmiş ve isteyen gayrimüslimlerin gönüllü olarak orduya katılabileceklerini söylemiştir. Rusya azınlıklar arasında yaptığı propaganda ile gayrimüslimlerin askere gitmesini engellemeye çalışmıştır.¹⁵ Osmanlı-Rus Savaşı'ndan ötürü Harp Okulu'nun öğrencileri de subay olarak cepheye gönderilmiş ve 1877-1878 yıllarında okul kısa devrelerle mezun vermiştir.¹⁶

8 Mart 1870 tarihli Asker Alma Kanunu'nda gönüllü askerlik için bulaşıcı hastalığı olmaması ve sağlığının askerlik yapacak kadar yerinde bulunması, 18-40 yaş arasında olması, Tersane-yi Amire memleketlerinden olmaması, temiz sabıkalı olması ve 6 senelik nizami askerliğin tümünü yapmayı kabul etmesi şartları vardı.¹⁷ 18-25 yaş arasında olanlar kendi buldukları bölgenin merkez ordusu dışındaki diğer ordular ve Bahriye'de istihdam edilemezlerdi. Ancak kendi ordusu içinde istediği şekilde istihdam edilebilirdi. 25 yaşını aşmış olup redif ve

¹⁴ Hidayet Kara, *Sultan II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Kara Ordusu (1876-1908)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2020, s. 164.

¹⁵ Ahmet Oğuz, "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Bu Savaşın İç Politikaya Yansımaları", *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, C. X, Sayı 1, Bahar 2008, s. 55.

¹⁶ Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye-Askerlik*, derleyen: Tülay Ercoşkun, İmge Yay., Ankara 2008, s. 118.

¹⁷ Faruk Aydın, *Osmanlı Devleti'nde Tanzimattan Sonra Asker Alma Kanunları, (1839-1914)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay. Ankara 1994, s. 27.

müstahfızlık yaşında olanlar ise Kara ve Deniz Kuvvetleri'nde istedikleri ordu, alay ve taburda görevlendirilebilirlerdi.¹⁸

Savaşta Osmanlı Devleti Hahambaşı fişek fabrikalarında çalışan Yahudilerin Cumartesi günleri çalışabileceklerine dair bir genelgeyi sinagoglara göndermiştir. Yine Ekümenik Patrik de Rusya'nın savaşa kendi amaçları için başladığını, Doğu Hristiyanlığı için olmadığını belirtmiş ve yayınladığı bildiriye Osmanlı Devleti'ndeki Ortodoksların hükümeti desteklemelerini istemiştir.¹⁹ Sırbistan Savaşı'nın çıkışında Hristiyan gönüllü yardımcı asker yazan ve savaş yerlerine gönderen Dimostini Efendi de yine 3.000 kişilik bir yardımcı asker alayı oluşturmak isteğinde bulunmuştur.²⁰ Hristiyan gönüllülerin Sırp Savaşı'nda hizmetlerinden hayli istifade edildiğinden ve dışarıdan da bunların savaşa gidişleri güzel söylentilere yol açtığından Rusya Savaşı'nda gönüllü Hristiyan askerinin bulunmasının maddi ve manevi tesirleri olacağı ve Dimostini Efendi'nin vatan için böyle bir sadık hizmette bulunması takdire şayan olduğu belirtilmiştir.²¹ Dolayısıyla onun yardımcı asker yazması hakkında olan özel talimata uygun hareket etmesi ve beyan ettiği miktardan fazla nefer tedarikine teşvik edilmesi için gereken izin verilmesi ve onun bu isteğinin gazetelerde neşr ettirilmesi istenmiştir.²²

Osmanlı Tebaası Olmayan Gayrimüslim Gönüllüler

Osmanlı-Rus Savaşı başlamak üzere iken ve savaş sürerken Macaristan'dan, Lehistan'dan, Fransa'dan gönüllüler Osmanlı ordusunun yanında savaşmak istemişlerdir.²³ Savaşın başlangıcından beri gerek subay ve gerek erlerden elçiliğe her gün gönüllülerin gelerek hizmetlerini arz ettiklerini Brüksel Elçiliği Hariciye Nezareti'ne bildirmiştir. Eskiden aldığı

¹⁸ Rıdvan Ayaydın, *Osmanlı Devleti'nde Askeri Yükümlülükler ve Muafiyetler (1826-1914)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, s. 65.

¹⁹ Mustafa Gencer, "1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nde Alman Basınına göre Plevne'den Berlin Konferansı'na Osmanlı Devleti", *I. Uluslararası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Dönemi (1833-1900) Sempozyumu (5-7 Nisan 2000.)* Tokat 2004, s. 254, Özkan, a.g.e., s. 299.

²⁰ ATASE, ORH Kutu:2 Gömlek:38 Belge:38-1, 20.02.1293 (02.05.1877), BOA, İ.DH. 745/60933 1294.R.16 (30.04.1877)

²¹ BOA, İ.DH. 745/60933 1294.R.16 (30.04.1877)

²² BOA, İ.DH. 745/60933 1294.R.16 (30.04.1877), ATASE, ORH Kutu:2 Gömlek:38 Belge:38-1, 20.02.1293 (02.05.1877)

²³ Yücel Özkaya, "1293 (1877-1878) Osmanlı-Rus Savaşı'nda Avrupa Devletleri'nin Tutumu ve Bosna-Hersek Olayı", *9. Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, C. 2, Ankara 2006, s. 321.

talimat gereğince bu şekilde gelen teklifleri şimdiye kadar reddetmekte ise de Osmanlı hükümetinin şu anda ne niyette bulunduğunu bilmediğinden Osmanlı ordusunda istihdam edilmek için yapılacak istekler hakkında bundan sonra elçiliğin nasıl hareket etmesi gerekeceğinin bildirilmesi elçilikten gelen yazıda belirtilmiştir.²⁴ Roma Elçiliği'nden ise gerek tek ve gerek tabur heyetinde olarak birçok kişinin Osmanlı ordusu hizmetinde bulunmak üzere her gün elçiliğe müracaat etmekte oldukları bildirilmiştir. Husus, Dar-ı Şura-yı Askeri'ye havale edilmiş ve ecnebi gönüllülerden oluşan bir alay teşkili düşünüldüğünden bu suretin meydana getirilişinde icabına bakılacağı cevabı verilmiştir.²⁵ İstanbul'da ecnebilere karışık teşkil edilen bir gönüllü fırkasına dahil olarak ve özellikle hizmete kabul edilmek üzere pek çok kişinin elçiliğe başvurmakta olduğu Berlin Elçiliği'nden gelen yazıda bildirilmiştir.²⁶

a) Macar Gönüllüler

Osmanlı-Rus Savaşı başladığında Avusturya tarafsızlığının bozulmaması için Türklere destek vermemiştir. Osmanlı Devleti'nin savaş sırasında ordusu için Macaristan'dan satın aldığı hayvanların gönderilmesini de engellemiştir.²⁷ Hatta Avusturyalı generaller Rusya ile birlikte Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmak istemekteydiler. Avusturya Dışişleri Bakanı J. Andrassy ise Macar ayrıcalıklarını tehlikeye atabilecek bir savaşı istememekteydi.²⁸

Kont Andrassy'nin tarafsızlığı koruma politikası Rus karşıtı Macarlar'ın tepkisine yol açmıştır.²⁹ Macar Meclisi'nde yapılan görüşmelerde Viyana kabinesinin tarafsızlık politikası ağır biçimde eleştirilmiştir. “*Üç imparatorluğun politikasının edepsizlik içinde Osmanlı'yı paylaşmak amacını güttüğü*” ifade edilmiştir.³⁰ Macar Meclisi'nde yapılan konuşmalarda Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün gerekliliği belirtilerek, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının vahim sonuçlarının

²⁴ BOA, HR.TO. 37/84 24.04.1877.

²⁵ BOA, HR.TH. 23/26 30.04.1877.

²⁶ BOA, HR.MKT. 977/60 1294.C.26 (08.07.1877)

²⁷ Sezgin Topal Mızrak, II. Abdülhamid Döneminde Türk-Macar Kültürel İlişkileri (Korvina Örneği), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla 2017, s. 123, Yücel Namal, *Türk-Macar İlişkileri (1850-1900)*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla 2008, s. 60.

²⁸ Mithat Aydın, “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Avusturya Diplomasisi”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 5, Sayı 18, 2018, s. 167.

²⁹ Mızrak, a.g.t., s. 123.

³⁰ Namal, a.g.t., s. 53.

Macaristan'ın yanı sıra Avusturya'yı da ciddi zararlara uğratacağı ifade edilmiştir. Avusturya'nın tereddüdünün Rus işgalinin Balkanlar'da zafer kazanmasına zemin hazırlayacağına, bunun da telafisi zor sonuçlar doğuracağına inanılmaktaydı.³¹

Macar gazeteleri Viyana kabinesinin Üç İmparator Ligi'nden çıkması için ısrar etmekteydiler. Prens Bismarck'ın Ruslara bahsettiği desteği ön plana çıkararak Almanya ve Avusturya-Macaristan arasında çıkarlar konusunda aykırılığın üzerinde durmaktaydılar. Gazeteler Almanya'nın Rusya'ya sağladığı bu desteğin Berlin kabinesinin Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun zayıflamasını istediğinin kanıtı olduğunu bildirmekteydiler. Kamuoyu üzerinde büyük nüfuzu olan eski siyasi parti *Deak*'ın yayın organı *Peşti Naplo* gazetesi de “eğer hükümet Macar ulusunun istediği siyasete zıt bir siyaset sürdürmeye devam ederse, ülkemizi tehdit eden ihtilalin yegane sorumlusu o olacaktır” demektedir.³² Ekim 1877 başlarında Macaristan'daki anti-Rus öfkenin bir ihtilale dönüşebileceği de konuşulmaktaydı.³³ 1848 Macar Özgürlük Savaşı'nın lideri Lajos Kossuth'un da bir mektubunu gazeteler yayınlamışlardır. Şimdiki savaşta Avusturya-Macaristan ile Türkiye'nin çıkarlarının tamamen birbirinin aynısı olduğunu söyleyen Kossuth, Avusturya monarşisinin yıkılmasının Türkiye ile birlikte Rusya'ya karşı müşterek bir tavır alınmazsa kaçınılmaz olduğunu, Şark Meselesi'nin tamamen Rusya'nın topraklarını genişletme sorunu olarak bu genişletmede Türkiye parçalanırsa Rusya'nın Avusturya'ya saldıracağını beyan etmekteydi. Macar milletinin Türk vilayetlerinin işgal ve ilhakını reddettiğini, Osmanlı Devleti'nin soygunundan başka bir amacı olmayan bu konuda Üç İmparator İttifakı'nı da protesto ettiğini bildirmekteydi. Tarafsızlığı Rusya'nın lehine olabilecek Viyana hükümetinin bu siyasetini açıkça kınayan Kossuth, Macaristan Parlamentosu'nun milletin hislerine münasip bir politika sürdürmesini istemekteydi.³⁴ Ayrıca bunun sonucu olarak milletin kendi öz varlığını kendi elleri arasına almak zorunda kalacağını belirtmekteydi.³⁵

Macar Parlamentosu'nun 15 Eylül 1877'de yaptığı ilk toplantıda Avusturya-Macaristan monarşisinin politikası hakkında 5 adet gensoru hükümete sunulmuştur. Muhafazakâr Parti üyesi Kont Apponyi, Kont Andrassy'nin elindeki bütün olanaklarla önceden Viyana Başbakanı

³¹ Aydın, a.g.m., s. 167.

³² BOA, HR.SYS. 176/22-8 11.10.1877.

³³ Aydın, a.g.m., s.168.

³⁴ Özkan, a.g.e., s. 311.

³⁵ BOA, HR.SYS. 213/33-2 04.10.1877.

tarafından verilmiş olan resmi güvencelerle uygunluk içinde bulunarak Sırbistan'ın etkinliğe girişine karşı koyup koymayacağını Macar hükümetinden sormuştur. O, bu konuda hükümetin vereceği yanıtın Viyana kabinesi tarafından Şark Meselesi hakkında izlenen tarafsızlık siyasetinin samimi olup olmadığının ve Kuzeyin Üç İmparatoru'nun Osmanlı Devleti'ni paylaşmak ve soymak için gösterdikleri hayâsızlığın bir kanıtı olacağını belirtmiştir. Kamuoyu Kont Apponyi tarafından ortaya konulan sorun hakkında ve gensorusunu dayandırdığı gerekçeler hakkında hemfikir olmuştur. Aşırı sol milletvekili Ernest Simonyi de monarşinin izlediği dış politika hakkında meclise açık ve net bir rapor vermesini istemiştir. Diğer iki gensoru yine aşırı soldan Bay Simonyi ve Tranyi tarafından verilmiş ve bu kişiler de gerçekten Üç İmparator arasında bir ittifak var mıdır ve bu durumda millete yüklediği yükümlülükler ve sunduğu avantajlar nelerdir diye sormuşlardır. Verilen bütün gensorular önceki oturumlarda hükümetin verdiği kaçamak yanıtlara karşı bu sefer hükümetin olumlu bir yanıt vermesi konusunda ısrarcı olmuştur. Aşırı sol milletvekili Helfy de Rusların yaptıkları vahşet konusunda gensoru önerisi vermiştir. Prens Bismarck'ın Bab-ı Ali nezdinde Cenevre Sözleşmesi'nin ihlalinin yapılıp yapılmadığı konusunda bir girişimde bulunması için Kont Andrassy'nin Petersburg nezdinde yaptığı ve yapacağı benzer girişimlerde Ruslar ve Bulgarlar tarafından yapılan vahşetleri de söz konusu edip etmediğini sormuştur. Bay Helfy, bakanlar ve meslektaşlarına bu yapılan vahşetleri gösteren ve büyük etki yaratan fotoğrafları da sunmuştur. Bu fotoğraflar birçok yerde sergilenmişler ve halk onları görmek için gruplar oluşturmuştur. Bütün gazeteler çok sayıda Müslüman ahalinin kurbanı olduğu bu zulümleri yapanlara karşı en sert suçlamaları yenilemek için fırsat yakalamışlardır.³⁶ Bernard Levi'nin Rusların mezalimine dair kaleme aldığı kitap da Berlin'de basılmıştır. Savaşın gidişi ve gelen haberlere nazaran Sırbistan'ın hemen isyan etmek üzere bulunması Budapeşte'de de endişeye yol açmıştır. Ancak kabine hala eski tutumunda devam etmiştir. Milletvekili Helfy, mecliste savaşın şimdiki durumundan ve Sırbistan'ın hazırlıklarından bahisle “*Avusturya ve Macaristan Devleti ne zamana kadar tarafsızlıkta ısrar edecektir?*” şeklinde bir soru sormuştur.³⁷

Budapeşte'den Osmanlı Elçisi Halil Bey'in gönderdiği bu raporlara Hariciye Nazırı Server Paşa, Macarlar ile davanın ortak olduğunu Osmanlı ülkesinin düşmanı olarak ilan edilmiş olan ülke ile savaşarak sadece kendi çıkarlarını değil Macaristan'ın da çıkarlarını savunduklarını, Osmanlı'ya

³⁶ BOA, HR.SYS. 176/22-5 11.10.1877.

³⁷ BOA, Y.PRK.BŞK. 1/21 1294.Za.23 (29.11.1877)

yönelmiş haksız saldırı yüzünden Macarlar'ın da mantıksal olarak kendi bağımsızlıklarına yönelmiş doğrudan bir tehdit gördüklerini bildirmiştir. Panslavizm akımının çabalarının yegane ve kalıcı konusunun bütün ırklar üzerinde üstünlük kurmak olduğunu ve bu baskı programının gerçekleşmesinin Macaristan'ın yazgısı ve hatta Osmanlı Devleti'nin yazgısı için öldürücü olduğunu göz ardı etmediklerini, bunun için iki halk arasında çıkar ve duygu birliği olduğunu, bu yüzden de Avusturya-Macaristan hükümetinin iki ülkeyi mutlu bir şekilde birleştiren dostluk ve iyi anlaşma bağlarını her gün biraz daha fazla sıkmasını belirtmiştir. Doğru ve mantıksal olan bu fikirlerin Macar Parlamentosu'nda en cömert ve en etkileyici taraftarlarını bulduğunu, bu etkileyici konuşmalar için de her iki ulusun çıkarları olduğunu düşünerek kendilerini tebrik ettiklerini ve görevlerinin yerine getirilmesi için en değerli cesareti bulduklarını ifade etmiştir. “*Kahraman askerlerimizin Rus mahkumlara ve yaralılarına yaptıkları kötü muamele konusunda suçlanmalarına gelince, bu suçlamalara karşı yanıt verecek yerde yabancı ülkedeki temsilcilerimize yollamış olduğumuz bilgi sirküleri hakkında size bilgi vermekle yetinirim*” diye yazısını bitirmiştir.³⁸ Macarlar, Rusların vahşetlerine son vermesi için Viyana hükümetinin savaşa müdahalesini görmek istemekteydiler.³⁹

Erdel'deki Macar gençliği gizli bir teşkilat kurarak Romanya'daki Rus-Romen ordusuna saldırmak ve böylece Avusturya-Macaristan'ı Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa sokmak istemişlerdir.⁴⁰ Erdelli muhalefet temsilcisi Gabor Ugron liderliğinde olan bu girişimde Sekel arazisinde gizlice birkaç yüz kişilik serbest bölük asker toplamaya çalışmışlardır. Moldova'ya basıp Rus birliklerinin takviye kuvvetlerinin olduğu Szeret'teki tek köprüyü havaya uçurmayı ve sonra Rusya'da, Polonya'da silahlı isyan çıkarmayı planlamışlardır. Ancak planları Macar Başbakanı'nın talimatıyla bozulmuş, jandarmalar olaya el koymuştur.⁴¹

Savaş dolayısıyla Rusların yaptıkları mezalim ve katliam Macaristan meclisinde alınan kararlarla protesto edilmiş, General Klapka ve Pulsky gibi ileri gelen kişilerin başkanlığında Budapeşte gibi önemli merkezlerde

³⁸ BOA, HR.SYS. 176/22-1 11.10.1877.

³⁹ Özkan, *a.g.e.*, s. 311.

⁴⁰ Namal, *a.g.t.*, s. 50-51.

⁴¹ Melek Çolak, “Macar Kaynaklarına Göre Gyula Andrassy ve Osmanlı-Macar İlişkileri (1875-1878)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXVI, Sayı 1, Temmuz 2011, s. 58; (51-65) Mızrak, *a.g.t.*, s. 127-128.

Türkler lehine gösteriler yapılmıştır.⁴² Mebuslardan Setupa'nın başkanlığında Peşte'de 20.000 kişinin katılımıyla bir miting yapılmıştır ve Macaristan'ın büyük şehirlerinden gelen mebuslar da bu mitinge katılmıştır. Mebuslar mitingden sonra Başbakan Tisza'nın evine gitmiş ve Rusya'nın nüfuz dairesini genişletmesi, Tuna'nın aşağı tarafında yeni hükümetler kurması ve Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü ihlal etmesinin tehlikesine dikkat çekmişlerdir. Bu durumda Avusturya'nın her vasıta ile özellikle de askeri kuvvetle karşı koymasını istemişlerdir. Mebuslar Rusya'nın nüfuzunu arttırmasının adalete ve milletler hukukuna aykırı olduğunun ilan edilmesini ve bunun engellenmesi için milletten hangi fedakarlık istenirse Macar halkının bunu şevkle yapacağını belirtmişlerdir. Sonradan bu mitingler yasaklanmıştır. Kalabalık halk kitlelerinin hükümet politikasına karşı oluşturduğu taşkınlıklardan dolayı bu gösterilerde bazı muhabir ve devlet görevlileri de halkı tahrik gerekçesiyle tutuklanmıştır.⁴³

Yine Arad ve Uj. Arad şehirleri birlikte toplantı yapmışlardır. Jozsef Varjassy toplantıda yaptığı konuşmaya Rus vahşeti ve işgaline karşı açıklamalarla başlamış ve hükümetten bu vahşet ve işgal hareketlerinin gerekirse silahlı şekilde durdurulmasını istemiştir. Sopron şehri Rus vahşetine dair olumsuz yorumları paylaşmış Osmanlı Devleti'nin varlığını koruması gerektiğini ifade etmiştir. Toplantıdakiler Rus vahşetine Dışişleri Bakanlığı tarafından karşı çıkılmasını ve Rus işgalinin gerekirse silah kullanarak bitirilmesini istemişlerdir. Macaristan'ın birçok şehrinde toplantılar yapıp kararlar alınmıştır.⁴⁴

Macarlar Ruslara karşı Türk ordusunda savaşmak için gönüllü birlikler de oluşturmuşlardır.⁴⁵ Macaristan'ın birçok yerinden Macar subayı ve gönüllüler Osmanlı ordusuna katılmak istemiştir.⁴⁶ Savaşın başında Viyana Elçiliği'nden yazılan yazıda İngiliz asilzadelerinden Artol ile Macar ileri gelenlerinden Koluman Çofak ve Horvat Vekok adlı zatlar tarafından ecnebi gönüllülerin yazılmakta ve tertip edilmekte olduğu bildirilmiştir. Ecnebi gönüllülerin bu kişilerin refakatinde bulunmasının onaylanacağı ve İstanbul'a gelip de kendilerine müracaat ettikleri takdirde

⁴² Hakkı Yapıcı, "1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde Yabancı Devletlerin Tutumu", *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)*, C. 5, Sayı 5, Ekim 2012, s. 331.

⁴³ Aydın, a.g.m., s. 168.

⁴⁴ Ferdi Çiftçiğlu-Erika Vereşova, "93 Harbi'nde Macarların Osmanlı Devleti'ne Desteği", *Karadeniz Araştırmaları (KARAM)*, C. XVIII, Sayı 71, s. 619.

⁴⁵ Mızrak, a.g.t., s. 123.

⁴⁶ Namal, a.g.t., s. 57 .

kabul olunacaklarından bunlara harcırah verilmesi için Viyana Elçiliği'nden istenilen para kreditosunun açılması Sadaret'e bırakılmıştır.⁴⁷ Macar Albayı Kolman da Şumnu'ya gelerek gönüllü bir ordu kurmak için başvuruda bulunmuştur. Bu teklif de Bab-ı Ali tarafından olumlu karşılanmıştır.⁴⁸ Yine Avusturya tebaasından olup gönüllü olarak Tuna Şark Ordusu harp yaverinin hizmetinde Süvari Yüzbaşısı olarak Odlef Toroçka yer almıştır.⁴⁹

Sadece askeri anlamda gönüllüler değil doktor olarak da gönüllüler Osmanlı ordusunda yer almak istemişlerdir. Avusturya tebaasından olup Osmanlı askerinin hasta ve yaralılarına bakım hizmetinde bulunmak arzusuyla İstanbul'a gelen Doktor Laborden de Mondî'nin tecrübesinden bahisle yaralıların bakımında kullanılmasının Avusturya Elçisi Kont Zichy tarafından özel olarak tavsiye edilmiş olduğu ve doktorun bilgilerinden en çok istifade edilecek yolun tayin edilmesi ve yazılması Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti Başkanlığı'ndan istenmiştir.⁵⁰

Osmanlı Devleti hizmetinde bulunmak için İngiliz doktorlar ve askeri subaylarından Londra Elçiliği'ne birçok kişi de başvuruda bulunmuştur. Elçilik, subayların hemen hepsinin yüzbaşı ve teğmen rütbelerinde olduklarını, bunların kabulüyle Osmanlı ordusunda veyahut jandarma alaylarında istihdam olunmalarının faydalı olduğunu ayrıca bu yolla İngiltere'deki vatandaş ve akrabalarının da mevcut durumla ilgilenmiş olacaklarını beyan etmiş ve buna dair talimat verilmesini istemiştir.⁵¹

Osmanlı Devleti ordusunda yeterli sayıda doktor, eczacı ve sıhhiye eri bulunmamaktaydı ve olanlar da genelde gayrimüslimlerdi. Oysaki her taburda bir doktor, bir cerrah, bir eczacı bulunmalıydı. Bunun için İngiliz, Fransız ve Avusturyalı birden fazla doktor Avrupa'dan anlaşmalı olarak getirilmiştir. İngiltere Kızılhaçı tarafından savaş alanlarına doktor ve cerrahlar gönderilmiştir.⁵² Osmanlı ordusunda yer alan doktorlardan Charles S. Ryan da yazdığı hatıratında İngiliz Hekimler Heyeti Başkanı Dr. Bond Moore, Dr. Mackeller, Dr. George Stoker gibi kişilerden bahseder. *Stafford House Komitesi* gönderdiği bu Doktorlar Heyeti'nin

⁴⁷ BOA, HR.TH. 23/45 21.05.1877.

⁴⁸ 1877-1878 *Osmanlı-Rus Savaşı Zaman Dizini*, Genelkurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara 2004, s. 30.

⁴⁹ BOA, HR.SYS. 1341/46 17.10.1878.

⁵⁰ BOA, HR.MKT. 992/1 1294.L.02 (10.10.1877)

⁵¹ BOA, HR.MKT. 965/62 1294.R.17 (01.05.1877)

⁵² Yüksel Bayıl, *1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın İkmal ve İaşesi*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 2012, s. 113.

dışında Osmanlı Devleti'nde savaşın sebep olduğu musibeti hafifletmek için 50.000 İngiliz lirası yardım toplamıştır.⁵³ İngiltere'nin Sutherland Dükü tarafından Osmanlı Devleti'nin Sırbistan ile yaptığı savaşın akabinde kurulmuş olan *Stafford House Komitesi Hasta ve Yaralı Türk Askerlerine Yardım Cemiyeti*, savaşan birliklere tıbbi yardım için yaklaşık 30 operatör doktor göndermiştir. Cemiyet Ağustos 1877'den Eylül 1878'e kadar Rumeli, Gelibolu ve Anadolu'da hastane, dispanser, seyyar sağlık tesisleri ve hasta taşıma sistemleri oluşturmuştur. Hilal-i Ahmer ve yerel sağlık yapılanmalarıyla koordinasyon kurulmuş ve karşılıklı yardımlaşmıştır. Kayıtlara göre bu cemiyet 71.274 yaralı ve hastanın bakımını yapmıştır.⁵⁴

Londra'da bulunan *Eagle Blan Cemiyeti* tarafından Rusya'nın haris niyetleri aleyhinde ve Osmanlı Devleti'nin başarı temennileri hakkında Padişah Hazretleri'ne olmak üzere verilmiş arıza ile tercümesi ve Londra Elçisi'nden gelen yazının tercümesi gönderilmiştir.⁵⁵

Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlamasıyla Macar üniversite gençleri Peşte'deki Türk Elçiliği'ni ziyaret ederek Peşte'de ve Viyana'da Osmanlı Devleti lehine miting yapmak istediklerini bildirmişlerdir. Budapeşte'de bir gösteri düzenleyerek Türk Elçiliği önünde bir fener alayı da yapmışlardır. Böylece Osmanlı Devleti'ne duydukları saygı ve sevgiyi göstermişlerdir.⁵⁶ Bu sevgi ve dostluğu belirtmek için Macar kadınlar da boyunlarındaki broşa ekli şekilde hilal ve Türk bayrağı formunda kırmızı kurdele takmaya başlamışlardır.⁵⁷ Maddi yardımda da bulunan Macarlar, yaralı Türk askerleri için 16.800 florin toplamıştır.⁵⁸ Öncelikle Plevne zaferine çok sevinen Macarlardan şair Janos Arany *Plevne* şiirini yazmıştır.⁵⁹ Osman Paşa için halk şarkısı yazılıp bestelenmiştir.⁶⁰ Osman Paşa'nın zaferi

⁵³ Charles S. Ryan, *Plevne'de Bir Avustralyalı*, Çev. Ali Rıza Seyfioğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2005, s. 224-226.

⁵⁴ Eray Serdar Yurdakul, *1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nda Türk Ordularında Askeri Sağlık Hizmetleri*, GATA, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2015, s. 88.

⁵⁵ BOA, İ.HR. 275/16730 1294.Za.08 (14.11.1877)

⁵⁶ Bayram Nazır, "II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Macar Dostluk ilişkileri", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi (TAED)*, Sayı 43, Erzurum 2010, s. 310.

⁵⁷ Namal, *a.g.t.*, s. 59.

⁵⁸ Mızrak, *a.g.t.*, s. 126.

⁵⁹ Namal, *a.g.t.*, s. 51, Mızrak, *a.g.t.*, s. 125.

⁶⁰ Çiftçioğlu- Vereşova, *a.g.m.*, s. 621-622.

Macaristan'da pek büyük bir tesir oluşturup şenliklerle kutlanmıştır.⁶¹ Mako şehri ahali de Osman Paşa'ya fahri vatandaşlık unvanı vermiştir.⁶² Oroshaza şehri halkı, Budapeşte'deki kuyumcu Adolf Laky tarafından yapılmış ve üzerinde “*Plevne Zaferi'nin kahramanı Osman Nuri'ye, Oroshaza halkı 1877*” yazan bir tacı Budapeşte Türk Konsolosluğu aracılığıyla göndermiştir.⁶³ Defne dalı şeklinde altından ve gümüşten yapılmış bu taç⁶⁴ *Basiret* gazetesinin 9 Aralık 1877 tarihli ve 2284 numaralı nüshasında yer almıştır. Üzerinde “*Osmanlıların Plevne Muhafızı ve Rusların can düşmanı ve yiğitlik ve cesaret ve hamiyetin tanınmış timsali olan Gazi Osman Nuri Paşa'ya Macarların hediyesidir*” yazan bu tacın kendisine verilmek üzere Peşte'den İstanbul'a gönderildiği ve 8 Aralık 1877'de gerekli izin çıktığı bildirilmiştir.⁶⁵ Debrecen şehri halkı da Osman Paşa'ya altından bir taç göndermiştir. II. Abdülhamit için de yine altından bir taç yaptıran Debrecen halkı, tacın üzerine “*Şevketlü Sultan Abdülhamid Han Hazretleri'ne ve cesur Osmanlı askerlerine*” diye yazdırmışlardır. Macar milletvekili Ernest Simonyi de Ruslara karşı Plevne'de gösterdiği zaferden dolayı Osman Paşa'yı tebrik etmek için bir telgraf göndermeyi ve Osmanlı askerleri için hububat toplamayı kararlaştırmıştır.⁶⁶

Türk dostu Macar ileri gelenlerinden General György Klapka kendisi ve bazı Macar ileri gelenleri için halkın coşkusunu sağlamak için yapacakları çalışmaların masraflarının temini amacıyla para verilmesini istemiştir. Macar Parlamentosu'nda milletvekili olan savaş esnasında Türkler lehine çalışmalarda ve halka nutuklarda bulunan Klapka, aşırı sol milletvekili Ignac Helfy'nin çok tanındığını ancak maddi durumunun Türk-Macar dostluğu gayretlerinin aksine zayıf olduğunu söylemiştir. Onun için Helfy'ye 250 liralık bir meblağın verilmesini sağlamıştır. Klapka'ya ise hizmetlerinin karşılığı 500 lira verilmiştir. Dolayısıyla savaşta Osmanlı Devleti'nin davasını sürdüren Macar Meclisi üyeleri ödüllendirilmiş ve hizmetlerinin devamı sağlanmıştır.⁶⁷

⁶¹ Sacit Uğuz, *Basiret Gazetesi'ne Göre 93 Harbi'nde Rumeli (1877-1878)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2003, s. 37.

⁶² *1877-1878 Osmanlı-Rus...*, s. 70.

⁶³ Mızrak, *a.g.t.*, s. 125-126.

⁶⁴ Uğuz, *a.g.t.*, s. 159, Namal, *a.g.t.*, s. 58.

⁶⁵ Uğuz, *a.g.t.*, s. 159.

⁶⁶ Mızrak, *a.g.t.*, s. 126-127.

⁶⁷ Namal, *a.g.t.*, s. 61.

b) Leh Gönüllüler

İstanbul'da bir gönüllüler fırkası oluşturulduğunu öğrenen Lehler de Osmanlı hizmetine girmek istemişlerdir. Hükümetin Lehistan lejyonuna izin vermesiyle tümenler halinde Beyoğlu'ndaki irtibat bürolarına başvurmaya başlamışlardır.⁶⁸ İstanbul'da Lehlerden oluşan bir gönüllü fırkası kurulduğunu haber alan Lehler ve diğer milletlerden pek çok kişi bu fırkaya gönüllü yazılmak için her gün Viyana Elçiliği'ne müracaat etmeye başlamışlardır. Eğer bunların talep ettikleri yol harçlığını vermeye izin verilirse 200'den 300 liraya kadar bir kredi açılması lüzumu Viyana Elçiliği'nden bildirilmiştir.⁶⁹ Yine Korfu Konsolosluğu'ndan gelen yazıda Osmanlı ordusunda istihdam edilmek üzere Paris Elçiliği tarafından Roma ve Brindisi yoluyla İşkodra'ya gönderilmiş olan Antuvan Torşinoviç ve Kosovski Sitrismond ve Ludomir Nikolay ve Aleksander Libotisky adlı 4 Leh'in ellerinde bulunan evrakın mütalaa edildiği belirtilmiştir. Bunlar İşkodra'ya ulaştıklarında İstanbul'a gitmek üzere yerel hükümet tarafından kendilerine vapur bileti verilmişse de yiyecek masraflarının verilmemiş olduğu anlaşılmıştır. Bu kişiler Korfu'ya ulaşınca vapur beklemek üzere 3-4 gün orada kalacaklarından gerek bundan dolayı gerek olabilecek masraflar için ve gerek İstanbul'a kadar ulaşım masrafları için kendilerine bir miktar para verilmesi hakkında ısrar etmişlerdir. Hersek'ten dönmekte olan Ali Paşa da onların bindikleri vapurda olduğundan yolculuk esnasında bunların yiyeceksiz kaldıklarını ve Korfu'ya kadar olan yiyeceklerinin İslam yolcular tarafından karşılandığını beyan ile kendilerine bir miktar para vererek durumun telgrafla İşkodra'ya bildirilmesini tavsiye etmiştir. Bundan dolayı İşkodra vilayetinden bu konuda telgrafla gerekli talimat talep edilmişse de şimdiye kadar cevap alınamamış olduğundan bunları beyhude bir müddet daha burada tutarak masraf etmemek için Ali Paşa tarafından edilen nasihat üzerine ellerinden bir kıta makbuz senedi alınarak 70 frank verdiğini, bu meblağın konsolosluk masraflarına ithal edilmesi için kendisine izin verilmesini Korfu Konsolosu Hariciye Nezareti'ne yazmıştır.⁷⁰

Şahıslar bireysel olarak da başvuruda bulunmuşlardır. İzboranski (Jezodanski?) adlı bir kişi Viyana Elçiliği'ne başvurarak 1862-1863 yıllarında Lehistan geçici hükümeti tarafından generallik rütbesi ile bir asiler fırkası başkumandanlığına tayin edilmiş olduğunu beyan etmiş ve Rusya ile bir savaş çıkışında gönüllü fırkası teşkil etmek hizmetini arz

⁶⁸ Özkan, *a.g.e.*, s. 299.

⁶⁹ BOA, HR.MKT. 966/37 1294.R.21 (05.05.1877), BOA, HR.TH. 23/45 21.05.1877.

⁷⁰ BOA, HR.TH. 24/66-2 27.08.1877.

etmiştir.⁷¹ Kendisinin kişisel liyakatinden ve eski hizmetlerinden bahsetmeye hacet olmadığını, zaten herkesçe bilindiğini ve General Maryat Langiveviç ve General Klapka gibi meşhur kişilerin hakkında belirtecekleri iyi şahadetin kâfi olduğunu, istenildiği zaman hüviyetini ispat edebileceğini belirterek “hiçbir şart öne sürmem, düzenlenecek plana vakıf olduğum gibi aramızda ittifak hâsıl olur. Yalnız İstanbul'a kadar 200 florine ulaşacak olan yolculuk masraflarımın ödenmesini talep eder ve açıkladığım tekliflerimin Bab-ı Ali tarafına tebliğ edilmesini rica ederim” demiştir.⁷² İstanbul'da bulunan Erdiyan Bogoyoski adlı Leh de 11 Mayıs 1877'de Hariciye Nezareti'ne bir layiha takdim etmiş ve şunları yazmıştır:

“Bab-ı Ali ile müşterek düşmanımız olan Rusların hücumuna karşı Osmanlı askerleri ile birlikte savaşmak üzere Lehlerden oluşan bir gönüllü fırkasının teşkiline lutfen onay verilmiş olduğundan şu sevgi eseri Lehistan hükümetinden bütün ahalisince büyük şükranı gerektirmiştir. Lehistan gazetelerinin Doğu'da vekili bulunduğum vechle Bab-ı Ali'nin vatandaşlarım hakkında bu vechle gösterdiği teveccühden dolayı bütün Lehler adına teşekkür etmezsem vazifemde kusur etmiş olurum. Diğer taraftan Doğu'da kullanılacak politika hakkında Lehistan'da mevcut olan niyetler ve fikirleri Bab-ı Ali'ye bildirmek de vazifem gereğinden olmakla şu vazifeyi her şeyden önce ifa etmek hususunu arz ederim. Şöyle ki Şark Meselesi Avrupa diplomasisi nezdinde tevessül etmeye başlayarak artık bir neticeye ulaşması zaruri hükmüne gireliden beri Leh milleti gerçekleşecek neticenin kendi yararlarına olan büyük önemini takdir ederek bu yararların muhafazasını memleket dışında aramak üzere gerek Lehistan'da ve gerek Avrupa'da nüfuz ve hamiyeti bilinen Kont Ladislas Blaster adlı kişinin memur edilmesini gerekli bulmuştur. Çünkü o, İsviçre'de Raper Suil adlı yerde kurduğu Leh müzesinden dolayı Avrupa'nın pek büyük teveccühünü kazandığı gibi 40 senedir bulunduğu meslekte halk yararına birçok hayırlı şey başararak şöhret kazanmış bir kişidir ve 1831 senesinde kurulan en sonraki Meclis-i Mebusan üyelerinden kendisinden başka hayatta kalmış kimse yoktur. Halbuki bu meclis Meşrutiyet kaidesine uydurularak ilga edilmeyip ancak Rus süngülerinden dolayı müzakeratını tatile mecbur olduğundan üyesinden yalnız biri hayatta buldukça bu meclisin millet nezdinde hükmü bakidir. O, Lehistan'ın Rusya'ya tabi olan kısmının vekili olduktan başka diğer iki kısmı tarafından da hakkında olan emniyet ve itimatlarını içeren geçen sene aldığı mahzarlar gereğince 1831'deki memuriyeti şimdiki bütün Lehistan namına tasdik edilmek ve kendisi Doğu'nun mevcut durumunda Lehlerin yararını muhafazaya

⁷¹ BOA, HR.SYS. 1232/27 01.03.1877.

⁷² BOA, HR.SYS 1232/27 01.03.1877, BOA, HR.TO. 108/79 09.12.1876.

memur olmuş demek olduğundan ahalinin veyahut memleketin bir kısmı değil hepsinin ondan başka bir vekili olamaz. Vekalet hizmetinin bir kişide toplanmasına lüzum görünmesi yalnız milli efkarın birliğine delalet edecek bir gösteriş icrası maksadına dayanıp ancak her bir parçası devletin elinde ve tabiiyeti altında kalmış bir milletin kolaylıkla uğraması muhtemel olan hallere karşı vasıta ve muamelelerinde olması layed (?) görünen birliğe engelsiz ve merhametle dahil olmak garazına dayanır. Çünkü tecrübesiz veya menfaatperest olanlar kendi faydalarına hizmetle milletin programını zorluğa düşürebilirler. Devleti yeniden kurmadıkça Avrupa'nın tenezzülüne düşen dengesi yoluna giremeyeceği politika... indinde açıkça anlaşılmıştır. Saldırı ile... bir devletin sebep olduğu karışıklığı bertaraf etmek için Rusları Dinyeper nehrinin öte tarafına def etmekle sağlanır. Nehrin beri tarafından itibaren bütün memleketlerinin Lehlieler eline geçmesi milletin bugün tarih ile müspet olan hakkı gereğince dir. Bu suret Avrupa'nın yararına da uygun olup çünkü Rusya elindeki parçası alınıp da diğerleri hem civar olanlardan birinde konulmasına hizmet etmesini Avrupa istemez gibi görünüyor. Her ne ise Osmanlı Devleti ile Lehler arasında olan güven gereğince kendi istiklalini tehdit eden Rusya hücumuna şiddetli mukavemete hazır olduğu bir zamanda milyonlarca Lehlerin de ortak düşmandan savaş haklarını silahla talep etmeye kalkışması gibi tabi bir şey yoktur. Fakat Leh milleti var gücünü sarf etmesini gerektiren bir gelecekte başarıyı temin etmek için mesaisinin sonuçsuz kalmayacağını kesinleştirmekte lüzum görmektedir. Kendisi için bu kesin karar da Osmanlı Devleti ile müttefikten hareket edeceğini bilmesiyle hâsıl olur. Müttefikten hareket de Osmanlı sancağının Lehistan'da görülmesiyle gerçekleşir. Lehistan hareketinde yarışamayıp Osmanlı Devleti'nin ulu himmetine güvendiği cihetle yarış hakkını kendisine teslim eder. Şimdi Osmanlı Devleti Lehistan'ın istiklaliyet bayrağını yukarı kaldırma ile bunu desteklemeye kesin karar verdiğini gösterirse Lehlerin ortak düşmanı kahretmek için ittifakla ayaklanıp hareket edeceklerinden emin olabilir. İşte o, Leh firkalarının teşkili çok faydaları sağlayacağından ne Osmanlı Devleti ne de Lehistan'ın politikası yararınca talep edilen sonucu neticelendireceğini yakinen bildiğinden bu firkaların kurulması için Osmanlı Devleti'nden izin talep etmemiştir. Bununla birlikte bu gibi firkaların kurulması Osmanlı Devleti ile Lehistan'ın yararlarının birliğine alamet olmakla ileride kurulacak Leh ordusunun kuvvetinin artmasını temin edeceğine ve bundan dolayı birinin aynısınca emniyeti ve diğeri hakkında seri faydaları sağlayacağına nazaran Lehistan'ın kamuoyu tereddütsüzce bunu şimdiden destekler. Çünkü Osmanlı Devleti ile savaşan Rusya askerinin hemen dörtte biri Lehistan'dan alınmış olduğundan bahsedilen firkalar Rus askerinin düzenini bozabileceği gibi Leh savaş esirleriyle askeriyesine de esir nefer

sığınacak yeri olmuş olacaktır. Bu teşkilatı icra için hangi tedbirin en muteber olacağı meselesi Blaster ile birlikte kararlaştırılabilir. Herhalde Osmanlı Kazak askeri ibka olunmalıdır. Çünkü en başta isyan edebilecek eyalet sınır üzerinde olan Ukren eyaletidir ki burası Kazakların da asıl vatanlarıdır. Lehistan, Leh gönüllülerinin teşkili hakkında şayan buyurulan izin Osmanlı Devleti'nin kendi emelleri ve milli eğilimlerinin gerçekleşmesi emrindeki iyi niyetlerine bir delil bilerek bunu seçmiştir. Ben de huzurlarınızda bu temayüllerin tercümanı olmakla iftihar etmekteyim."⁷³

Leh Adesbayn'ında ecnebi gönüllü fırkasına kabulünü istediği arzuhali Berlin Elçiliği'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilmiştir.⁷⁴ Cevap olarak ecnebi gönüllü alayı Tuna tarafında teşkil olunmakta olduğundan onun er olarak bu alayda ve hatta arzu ederse o tarafa gitmesi lazım geleceğinin kendisine tebliğ edilmesi bildirilmiştir.⁷⁵ Yine aslında Leh olan Nikola Alistain adlı kişi Viyana Elçiliği'ne gönderdiği mektupta bazı sebeplerden Osmanlı tabiiyetine kabul edilmesini istemiştir. Osmanlı Tabiiyet Kanunu'nun 4. maddesinde "hükümet istisnai izne layık gördüğü ecnebileri fevkalade olarak Osmanlı tabiiyetine kabul edecektir" diye yazdığından, mektubun sahibinin namus ve haysiyet sahibi olduğuna dair Ukra Bey tarafından verilen tavsiyename ile ekli şekilde takdim edilmiştir. Nikola, kendisi Katolik olduğundan Rusya memurları tarafından çeşitli mezalim ve zorluklara uğrayarak mal ve mülkleri zapt ve müsadere edilmiş olduğundan çoluk çocuğuyla beraber Galiçya'ya kaçmaya ve ilticaya mecbur olmuş ve hatta çocuklarına Ortodoks mezhebini kabul ettirdiği halde mallarının iade edileceğine dair Rusya tarafından gelen teklifi reddetmiştir. Onun Osmanlı tabiiyetine sığınmaktan muradı bütün Osmanlı tebaasına sağlanan ayin ve mezhep serbestliğinin kaidesinden istifade etmektir.⁷⁶

Viyana Elçiliği'nden Hariciye Nezareti'ne gelen yazıda Meclis-i Mebusan'ın Lambert şehrinde açılışı sırasında Galiçya Leh ahalisinin Osmanlı Devleti hakkındaki meyil ve sevgisini içeren Avusturya İmparatoru'na bir mahzar takdimine karar verilmiş olduğu ve bunun ise meclisin dağıtılmasını gerektirdiği bildirilmiştir. Elçi, haber aldığına göre parlamentoya arz olunmak üzere mahzarın daha şimdiden 60.000 kişi tarafından imzalanarak diğer bir mahzarın da birkaç gündür Galiçya'nın

⁷³ BOA, HR.TO. 463/67 11.05.1877.

⁷⁴ BOA, HR.SYS. 1233/47 12.07.1877, BOA, HR.MKT. 971/62 1294.Ca.21 (03.06.1877)

⁷⁵ BOA, HR.SYS. 1233/47 12.07.1877.

⁷⁶ BOA, HR.TO. 109/5 03.03.1877.

her tarafında gezdirildiğini belirtmiştir. Elçi, 1863'teki Lehistan İhtilali'nde malları zapt ve müsadere edilen Leh asilzadelerinden bazıları eğer ahalinin mahzarı imzalamasını engellemeyi başarırlarsa mallarının kendilerine verileceğinin Rusya tarafından kesinlikle vaat edildiğini fakat bütün milletin bu mahzar vasıtasıyla alenen açıkladığı niyete karşı hiçbir hüküm ve nüfuzun Meclis-i Mebusan'ı mahzarı imparatora takdim etmekten men edemeyeceğini ifade etmiştir.⁷⁷

Yine Viyana Elçiliği'nden Hariciye Nezareti'ne Galiçya Lehleri'nin Garibaldi'nin⁷⁸ İtalya'da yaptığı gibi Memleketeyn'de Rusya ordusuna arkadan hücum ile savaşmak için gönüllü fırkalarının teşkiline giriştiklerini haber aldığını bildiren yazı gönderilmiştir.⁷⁹ Peşte Konsolosluğu da Hariciye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta Rusya ordusunun karşılaşma yolunu kesmek için Macar ve Lehlerden oluşan 2.000-3.000 kişilik bir fırkanın Memleketeyn'e sevki maksadıyla Galiçya'da teşkil etmiş gizli bir komitenin meydana çıkarılmış olduğunu haber aldığını bildirmiştir. Bu komiteyi haber verenin vaktiyle Viyana Elçiliği ve Konsolosluğu hizmetinde bulunmuş bir Leh olduğunu, hükümetin hemen yarın toplanıp görüşlerini icraya karar vermiş olan bazı mahreklerin (?) sınır üzerinde yakalanması için gereken tedbirleri aldığını, bu işe Mebusan'dan birkaç kişinin karıştığını belirtmiştir.⁸⁰ Bu telgraftan bir hafta sonraki telgrafında Peşte Konsolosu, Memleketeyn'e geçmek için teşkili düşünülen ancak hükümet tarafından haber alınmış olan Macar gönüllü fırkasından dolayı Transilvanya'nın bazı şehirlerinde birçok adamların tutuklandığını ve silahla zapt edildiklerini bildirmiştir. Aldığı gerçek bilgilere göre Meclis-i Mebusan üyelerinden olan kişinin bu işe hiç karışmadığını, Viyana'dan bir miktar silah satın alınıp bunun bir kısmı ve özellikle Viyana'da üretilenlerinin Lehistan ve Petersburg'da hazırlanan ihtilal için oraya gönderileceğini, Meclis-i Mebusan üyelerinden Mösyö Helfy'nin gönüllü hususuna karıştığından şüphelenilip zabıtaca gözaltına alınmış ise de Başbakan'ın buna dair kendisine parlamentoda sorulan soruya cevaben onun aleyhinde olunan tedbirlerden hiç haberinin olmadığını ifade ettiğini belirtmiştir. Macar Harbiye Nazırı heyecanın teskinini sağlamak için Transilvanya'ya gitmişse de zaten heyecandan eser

⁷⁷ BOA, Y.PRK.HR. 1/79 1294.N.19 (27.09.1877), BOA, HR.TO. 109/20 27.09.1877.

⁷⁸ Garibaldi için bkz. Mehmet Yavuz Erler, "Karadağ-Osmanlı Savaşı ve Dalmaçya'da Garibaldi Meselesi (1861-1863)", *VII. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Tam Metin Bildiri Kitabı*, C. I, Ed. Zafer Gölen-Abidin Temizer, Gece Kitaplığı Yay., Ankara 2019, s. 245-282.

⁷⁹ BOA, HR.TO. 126/38 27.04.1877.

⁸⁰ BOA, Y.PRK.HR. 1/75 1294.N.14 (22.09.1877)

kalmamıştır. Peşte'deki Rus Konsolosu da oraya gitmiştir. Macaristan basını “böyle bir tasavvurun başarılı olması garanti idi ve olduğunda bütün âlem tahmin edecek idi” derken şimdi “bu bir gayrimeşru bir harekettir” demeye başlamıştır.⁸¹ Viyana Elçiliği de Lehistan'daki Litvani'de bir hayli ihtilal fırkalarının ormanlarda görülmüş olduğunu Hariciye Nezareti'ne telgrafla bildirmiştir.⁸²

İsviçre Yüzbaşı Krozeti adlı kişi de “Silaha Sarılalım” başlıklı bir risale yazmıştır. Birçok millet üzerine hücum eden Ruslara nefret duyan ve vatan muhafazası için silaha sarılan ahaliye sevgi duyan Krozeti'nin risalesinin birkaç bin nüshasının da edebiyat ve siyaset alanında Macaristan'da şöhretli bir kişinin imzasıyla Avrupa'nın büyük gazetelerinde yazılıp nakledildikten sonra her tarafa dağıtılması planlanmıştır. Macar Milletvekili Albert Apponyi de Osmanlı Devleti lehine parlamentoda attığı nutukta, Rusya nefretine davet etmiştir.⁸³

Sonuç

Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilanından sonra birçok gayrimüslim gönüllü Osmanlı Devleti'nin yanında savaşmak istemiştir. Özellikle Dimostini Efendi, 1876 Osmanlı-Sırp-Karadağ Savaşı'nda olduğu gibi Hristiyan Rumlardan bir birlik oluşturmuştur. Yine Macarlar, Osmanlı Devleti'ne büyük destek vermişlerdir. Kendi parlamentolarında Kont Andrassy'nin tarafsızlığı koruma politikasına karşı çıkmışlar ve protesto etmişlerdir. Ruslara karşı Türk ordusunda savaşmak için gönüllü birlikler oluşturmuşlardır. Lehler de aynen Macarlar gibi desteklerini esirgememiş ve savaşta büyük yararlılık göstererek Rusya'ya karşı isyan girişiminde bulunmuşlardır. Lehler hem bireysel olarak hem de gruplar halinde gönüllü birliklerine katılmak istemiştir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi

(HR.MKT.) 977/60 1294.C.26 (08.07.1877)

(HR.MKT.) 992/1 1294.L.02 (10.10.1877)

(HR.MKT.) 965/62 1294.R.17 (01.05.1877)

(HR.MKT.) 966/37 1294.R.21 (05.05.1877)

(HR.MKT.) 971/62 1294.Ca.21 (03.06.1877)

⁸¹ BOA, Y.PRK.HR. 1/81 1294.N.24 (02.10.1877)

⁸² BOA, HR.TO. 127/6 28.06.1877.

⁸³ Çiftçioglu- Vereşova, a.g.m., s. 623.

Hariciye Nezareti Siyasi Kalemi

(HR.SYS.) 176/22-8 11.10.1877.

(HR.SYS.) 213/33-2 04.10.1877.

(HR.SYS.) 176/22-5 11.10.1877.

(HR.SYS.) 176/22-1 11.10.1877.

(HR.SYS.) 1341/46 17.10.1878.

(HR.SYS.) 1232/27 01.03.1877.

(HR.SYS.) 1233/47 12.07.1877.

Hariciye Nezareti Tahrirat

(HR.TH.) 23/45 21.05.1877.

(HR.TH.) 23/26 30.04.1877.

(HR.TH.) 24/66-2 27.08.1877.

Hariciye Nezareti Tercüme Odası

(HR.TO.) 37/84 24.04.1877.

(HR.TO.) 108/79 09.12.1876.

(HR.TO.) 463/67 11.05.1877.

(HR.TO.) 109/5 03.03.1877.

(HR.TO.) 109/20 27.09.1877.

(HR.TO.) 126/38 27.04.1877.

(HR.TO.) 127/6 28.06.1877

İrade Dâhiliye

(İ.DH.) 745/60933 1294.R.16 (30.04.1877)

İrade Hariciye

(İ.HR.) 275/16730 1294.Za.08 (14.11.1877)

Yıldız Perakende Başkitabet Dairesi Maruzatı

(Y.PRK.BŞK.) 1/21 1294.Za.23 (29.11.1877)

Yıldız Perakende Hariciye Nezareti Maruzatı

(Y.PRK.HR.) 1/79 1294.N.19 (27.09.1877)

(Y.PRK.HR.) 1/75 1294.N.14 (22.09.1877)

(Y.PRK.HR.) 1/81 1294.N.24 (02.10.1877)

Genelkurmay Askeri Tarih Stratejik Etüd Başkanlığı (ATASE) Arşivi

Osmanlı-Rus Harbi (1877-1878) Koleksiyonu Kataloğu (ORH)

ATASE, ORH Kutu:2 Gömlek:38 Belge:38-1, 20.02.1293 (02.05.1877)

Telif Eserler

AYAYDIN, Rıdvan, *Osmanlı Devleti'nde Askeri Yükümlülükler ve Muafiyetler (1826-1914)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.

AYDIN, Mithat, "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Avusturya Diplomasisi", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 5, Sayı 18, 2018, s. 151-182.

- AYIN, Faruk, *Osmanlı Devleti'nde Tanzimattan Sonra Asker Alma Kanunları, (1839-1914)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay. Ankara 1994.
- BAĞIRGAN, Sedat, *Osmanlı Basınında 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi (93 Harbı)*, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2008.
- BAYIL, Yüksel, *1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın İkmal ve İşesi*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 2012.
- Çadırcı, Musa, *Tanzimat Sürecinde Türkiye-Askerlik*, derleyen: Tülay Ercoşkun, İmge Yay., Ankara 2008.
- ÇİFTÇİOĞLU-Vereşova, Ferdi-Erika, “93 Harbi'nde Macarların Osmanlı Devleti'ne Desteği”, *Karadeniz Araştırmaları (KARAM)*, C. XVIII, Sayı 71, s. 613-626.
- ÇOLAK, Melek, “Macar Kaynaklarına Göre Gyula Andrassy ve Osmanlı-Macar İlişkileri (1875-1878)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXVI, Sayı 1, Temmuz 2011, s. 51-65.
- GENCER, Mustafa, “1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nde Alman Basınına göre Plevne'den Berlin Konferansı'na Osmanlı Devleti”, *I. Uluslararası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Dönemi (1833-1900) Sempozyumu (5-7 Nisan 2000)*, Tokat 2004.
- KARA, Hidayet, *Sultan II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Kara Ordusu (1876-1908)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2020.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1995.
- MIZRAK, Sezgin Topal, *II. Abdülhamid Döneminde Türk-Macar Kültürel İlişkileri (Korvina Örneği)*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla 2017.
- NAMAL, Yücel, *Türk-Macar İlişkileri (1850-1900)*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla 2008.
- NAZIR, Bayram, “II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Macar Dostluk ilişkileri”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi (TAED)*, Sayı 43, Erzurum, 2010, s. 309-317.
- NUZA, Fehmi, “1293 (1877-1878) Osmanlı Rus Seferi II”, *Türk Kültürü*, Sayı 180, Ekim 1977, s. 732-751.
- OGUZ, Ahmet, “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Bu Savaşın İç Politikaya Yansımaları”, *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, C. X, Sayı 1, Bahar 2008, s. 47-64.
- ÖZKAYA, Yücel, “1293 (1877-1878) Osmanlı-Rus Savaşı'nda Avrupa Devletleri'nin Tutumu ve Bosna-Hersek Olayı”, *9. Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, C. 2, Ankara 2006.
- ÖZKAN, Ayşe, *Milos'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878)*, IQ Yay., İstanbul 2011.
- PARER, Özlem, “Tolstoy ve Dostoyevski'nin Yorumlarıyla Balkanlar'da Savaşa Bakış”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, Sayı 16, Eylül 2014, s. 341-353.
- RYAN, Charles S., *Plevne'de Bir Avustralyalı*, Çev. Ali Rıza Seyfioğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2005.
- SEDES, İ. Halil, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, C.I, İstanbul 1995.
- STEPANOV, Valeriy, “Zaferin Bedeli: 1877-1878 Rus-Türk Savaşı ve Rusya'nın Ekonomisi”, Çev. Mustafa Tanrıverdi, *Harp Tarihi Dergisi*, Sayı 3, Haziran 2021, s. 167-208.
- SÜER, Hikmet, *1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Balkan Cephesi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara 2004.

Özkan, A. (2023). 93 Harbi'nde Osmanlı Ordusunda Gayrimüslim Gönüllüler. ANKARAD, 4(7), 171-195.

ŞİROKARD, A. B., *Rusların Gözünden Osmanlı-Rus Savaşları*, Çev. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul 2013.

UGUZ, Sacit, *Basiret Gazetesi'ne Göre 93 Harbi'nde Rumeli (1877-1878)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2003.

YAPICI, Hakkı, "1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde Yabancı Devletlerin Tutumu", *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)*, C. 5, Sayı 5, Ekim 2012, s. 325-333.

YURDAKUL, Eray Serdar, *1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nda Türk Ordularında Askeri Sağlık Hizmetleri*, GATA, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2015.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Zaman Dizini, Genelkurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara 2004.